

SOUBOR STATÍ A. B. KOPELIOVIČE

Копелиович, А. Б.: *Род и грамматика межсловных синтаксических связей*. Учреждение РАН Институт языкознания, Федеральное агентство по образованию, Владимирский государственный гуманитарный университет, Владимир 2008, 145 str., ISBN 978-5-87846-646-2

Ve spolupráci tří výše uvedených institucí vyšla kniha A. B. Kopeľioviče, shrnující jeho stati vydané v posledních letech. V názvu publikace je na prvním místě uveden „rod“, kterému je v druhé polovině díla věnována pozornost i z hlediska typologického. Podle našeho názoru je však v publikaci zajímavé především to, co autor chápe pod pojmem „gramatika mezislovních syntaktických vztahů“, k jaké metodologii se hlásí a jak přehodnocuje pohled na tradiční inventář lingvistického popisu, k němuž patří mimo jiné pojmy shoda a řízenost. Metodologicky autor pokládá za zásadní «понять особенность отношения формы и содержания на таком участке языковой реальности, как межсловные связи» (s. 3) a nesměšovat, ale naopak přísně rozlišovat formální a sémantickou rovinu analýzy. Tento princip je zachovávan ve všech statích publikace a vede k někdy překvapivě novým pohledům na „starou“ problematiku. Kniha byla doporučena k tisku Institutem jazykovědy RAV, jistě i z toho důvodu, že jde vesměs o teoretická zamyšlení nad lingvistickou problematikou, jejichž autor dokonale zná historii vědeckého rozpracování jednotlivých uváděných témat, kriticky ji hodnotí a přináší své návrhy a řešení.

Ponecháme-li stranou témata spojená s kategorií rodu jako problematikou typologickou, obsahuje kniha např. následující stati: Синтагматика форм: согласование и параллелизм; Синтагматика форм: управление; Синтагматика адъективного слова; Категориальные особенности имени числительного; К вопросу о границах морфологической и синтаксической синтагматики; Подлежащее и сказуемое: паритет или субординация?

Již první příspěvek klade zajímavou otázku, vztahující se k existenci dvou různých jazykových jevů – shody a paralelismu. Shoda se tradičně spojuje s pojmy pád, číslo a rod, paralelismus je vázán i na další kategorie, jako je osoba, čas a vid slovesa, ale i stavba celých souvětí a úseků textu.. Ostatně v lingvistických příručkách, pokud se o něm vůbec mluví, je paralelismus charakterizován úzce pouze jako «одинаковое синтаксическое построение (одинаковое расположение сходных членов предложения) соседних предложений или отрезков речи (Розенталь – Теленкова, *Словарь-справочник лингвистических терминов*, Москва 1976). Kopeliovič pojímá paralelismus širěji a netradičně jej vztahuje i na všechny případy, které se obvykle traktují jako shoda v pádu, protože podle něho – na rozdíl od shody v rodě a čísle – nelze u pádu dokázat, že jde opravdu o shodu (viz i dále).

K těmto otázkám se vrací i v oddílu Синтагматика адъективного слова. Zdůrazňuje, že syntagmatika tvarů ve sféře mezislovních spojení si zaslouží pozornost jako samostatná a ne zcela prozkoumaná část gramatiky. – Pokud jde o adjektiva, je nutné do syntagmatiky jejich tvarů řadit nejen případy, kdy vystupují jako shodný přívlastek, ale i případy, kdy jsou součástí jmenného přísudku nebo – v souladu s českou tradicí (Kopeliovič však s tímto pojmem a termínem nepracuje) – doplňkem. V případech typu Положение Оренбурга *становилось ужасным* autor spolu s Peškovským vidí v instrumentálu adjektiva tvar vyžadovaný slovesnou vazbou, řízeností, rekcí. Rovněž Česnokova, která hovoří o primárních a sekundárních spojení, vidí ve spojení slovesa a adjektiva v instrumentálu sekundární spojení a řízenost. Kopeliovič uvádí příklady, kdy instrumentál adjektiva je paralelní s instrumentálem substantiva: Потом он лежит на берегу моря, избитый матросами... и постепенно на глазах у толпы становится видимым – все *более человеком*, все *более жалким*. Podobně je tvar instrumentálu dán slovesem, nikoli jménem v případech, jež mají blízko k doplňku: Эти цифры обещают быть очень *интересными*; Эти два часа оказались *спасительными*. Adjektivum v instrumentálu může vyjadřovat i příznak objektu: Просто в один прекрасный день объявите переписку *закрытой*; Недоброжелатели считали его *грубым*. V této syntaktické pozici adjektivum a jím určované substantivum realizují různé pravostranné valentní vazby téhož slovesa. Podobně je tomu i tam, kde je předmět vyjádřen zvratným sebou: Я сразу как бы почувствовал себя *тяжело больным*; Открыв слегка глаза, он увидел себя *сидящим* на чем-то каменном. Specifika konstrukcí tohoto typu spočívá v identitě subjektu a objektu. Pozicí neutralizace vyjadřovaných morfologických způsobů syntaktických spojení je paralelismus pádových tvarů: Я через некоторое время увидел *его мертвого*; Надо полюбить *себя настоящую*. V případech typu Он навестил его *больного* kontra Он навестил его *больным* už tvar odlišuje různou sémantiku (kdo byl nemocen, objekt nebo subjekt). Někdy (v určitých konstrukcích) může být tvar instrumentálu adjektiva paralelní s tvarem substantiva: Всякий раз воспоминания,

Recenze

jakými by radostnými oni ni byli, мать заключает *фразой*, ставшей уже *традиционной*... Ale právě tyto případy podle autora umožňují přesvědčit se i experimentální cestou, že v daných konstrukcích jde opravdu o řízenost vyvolanou slovesem, nikoli shodu se substantivem: Всякий раз мать произносит *фразу*, ставшую уже *традиционной*. Autor uvádí (srov. výše v první stati knihy): «В согласовательной же модели Субстантив + адъективное имя формальная связь, по нашим наблюдениям, выражается только граммемами рода и числа при индифферентности граммы падежа к внутренней синтагматике модели. Именно свобода граммы падежа от устройства согласовательных отношений и делает атрибутивное ... сочетание разнофункциональных имен особой синтаксической конструкцией, находящей реализацию в трех основных вариантах: 1/ субстантивное словосочетание с адъективным определением (в любой синтаксической функции в предложении и, соответственно, в любой падежной форме); 2/ предметное имя в функции подлежащего и адъективное слово в качестве субъектного определителя в составе предиката; 3/ предметное имя в функции дополнения и адъективное слово в качестве объектного определителя.» (s. 42). Předchozí výklad i uvedený citát dokládají autorův netradiční pohled na danou problematiku, podložený však bližšími či vzdálenějšími obdobnými názory dalších lingvistů, kteří se nad příslušnou problematikou zamýšleli.

Jakoby tradičněji přistupuje A. B. Kopeliovič k otázkám vztahu mezi podmětem a přísudkem. Podrobně se zabývá verbocentrickými teoriemi, jež vidí v binárním schématu dvojčlenné věty přežitek z doby, kdy byla gramatika založena na logice (názor Tesnierův). Připomíná zajímavé názory ruského vědce A. A. Dmitrijevského (1856–1929), představitele Charkovské lingvistické školy, který předjal valenční teorii ve svých *Praktických poznámkách o ruské syntaxi (Практические заметки о русском синтаксисе, 1877-78)*, opublikovaných v časopisu *Филологические записки*. Tam také (jako později nezávisle na něm Tesniere) přirovnal větu k dramatu, jež je opřeno o sloveso, které si pak samo určuje jednotlivé postavy a okolnosti děje. Nedostatek této teorie vidí A. B. Kopeliovič v tom, že jakoby ignoruje atributivní vztahy, ale především v tom, že klade do stejné roviny vztah slovesa k předmětu-objektu jako jeho vztah k podmětu-subjektu. Je sice pravda, že podmět a subjekt se nemusí v jazycích našeho typu shodovat, ale přece jen je shoda mnohem běžnější. Proto autor uvádí, že spor o to, který z hlavních členů dvoučlenné věty je „více hlavní“ je scholastický a nemá smysl. (Jiná otázka je, že v tradičním školském pojetí, zvláště u češtiny, kde jde i o záležitost pravopisu, se v tomto sporu naopak jakoby dává přednost podmětu, s nímž se přísudek „shoduje“). V publikaci jsou dotčeny mnohé další obtížně řešitelné a v lingvistické literatuře nejednoznačně řešené problémy. Právě v tom vidíme její přednost a z toho důvodu by byla užitečná především pro doktorandy – vede k zamyšlení nad jazykem v méně běžných souvislostech, uvádí a komentuje různé aspekty prob-

lematiky. Slovo „rod“, uvedené v názvu na prvním místě, je možná poněkud zavádějící v tom smyslu, že kniha může inspirovat nejen zájemce o problematiku rodu jako gramatické kategorie, ale zájemce o gramatiku vůbec.

Zdeňka Trösterová

UVÁŽLIVÁ A CITLIVÁ KNÍŽKA O RUSKÉ POEZII

Anton Eliáš: *Demiurg či reptající trstina?* Lyrický subjekt v ruskej romantickej, postromantickej a neoromantickej poézii. Univerzita Komenského, Bratislava 2008.

Anton Eliáš je přední slovenský rusista, zejména odborník na ruskou poezii. Ve své nové publikaci, která byla výstupem grantového úkolu, se zabývá lyrickým subjektem a jeho proměnami ve vývojovém rozpětí ruské poezie od první romantické vlny v podstatě po modernu (Balmont), i když tomu ne zcela odpovídá název, což lze však chápat také tak, že neoromantismus vidí autor jako poněkud jinak, než se má tradičně za to. Opíraje se o F. Mika a jeho koncepci lyriky jako „tady a teď“ („tu a teraz“), akcentuje zejména časoprostorové vztahy lyrické poezie, jak ukazuje nejen G. Bachelard, ale i M. Červenka. Zde bychom ovšem mohli požadovat terminologické zpřesnění, neboť pojem „lyrika“ znamená výlučně poezii pouze v němčině, jinde jde o aristotelovský literární rod a v převedení na klasicistickou textovou typologii může jít jak o poezii, tak o prózu nebo drama. Ze všeho včetně podtitulu ovšem vyplývá, že jde o poezii, ale po pravdě řečeno – zvláště pokud je to funkční – může být lyrický hrdina i hrdinou např. prozaického díla. Lyrický subjekt v poezii může být cílem poznání sám o sobě, ještě spíše však vypovídá přesněji o povaze literárního smněru a jeho reálné poetice. Ukazuje se, že se podle lyrického hrdiny podstatně liší nejen jednotliví autoři, ale také jednotlivé proudy a tendence uvnitř romantismu nebo literárního směru obecně, jeho jednotlivé evoluční fáze a také národní literatury. Z mnoha důvodů je proto vyvozování obecných rysů např. romantismu, jeho typologie a klasifikace jen z hlediska ruského materiálu předčasné a v tom se s obezřetným, pečlivým a jemným autorem shodujeme.

A. Žukovskij je jaksí samozřejmě pokládán za prvního velkého ruského romantika, je však také zřejmé, že se tu naskýtá i chápání jeho úlohy na pomezí sentimentalismu, preromantismu a romantismu. Koncepce lyrického hrdiny ho posunuje k romantismu, ale ne zcela. Nabízí se tu možnost, že Žukovskij jako romantik spíše